260. ԽԱՉՔԱՐ, *կանգնած է մատուռի մեջ. մուտքի դիմաց, ճակատին և տակը ե տող.*

ՄԽԱՉՄԱՐԷԽԱԾԱՌՈՒ····

Խ Դ

ՔԻՐԱՄԿԱԹ Ռ ՉՄՈՂՒ

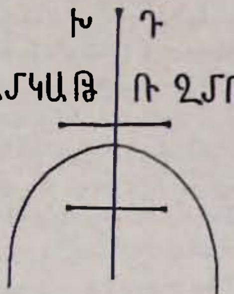

ԾԱՌՈՒՐԵԿԻԽԱՉԿՈՌ
ԻՄԱՊՐԱՆԱՑՈՎԻՆՉՄԱՐԴՈՐՀԱ
ԷՍԽՌՈՎԿԱ

ՍՒ. ԽԱՉՍ ԲԱՐԵԽԱՒ[Ս]յ ԾԱՏՈՒՐ|ԻՆ
ԵՒ ԾԱՏՈՒՐ ԵԿԻ ԽԱՉ · ·|
ԻՄ ԱՊՐԱՆԱՑՈՎ, ԻՆՉ ՄԱՐԴ ՈՐ ՀԱ|ՆԷ
ՍՒ ՈՎԱՆ|ԷՍ ԽՌՈՎ ԿԼԵՆյԱ · · ·
ՔԻՐԱՄ ԿԱՉՄՈՂ, ԹՎ. ։ՌԽԴ։ (1595)։

Ծանոթ. *Տողերը շարունակվել են հարավային կողի վրա, որը խիստ մաշ է ժայռին և գիտելու հնարավորություն չկա։*

Հրատ. Սմբատյանց, 458 և 60։ Լալայան XVIII 114։

ՀԱՅՐԱՎԱՆ

Այս գյուղը, իրեն մոտիկ Աղկալա գյուղի հետ նստած են մի հին և ընդարձակ ավանի ավերակների վրա, որը Աղկալայից տարածվում է դեպի արևելք, մինչև քարաբլուրների սպառվածը։ Այդ ավերակները սկսած Արմեն կաթողիկոսից՝ տեղագրական գրականության մեջ կոչվել են «Աղտա քաղաք» անունով[1]։ Ընդարձակ անտառների ավերակների մեջ կան մի քանի եկեղեցիների, մատուռների, ձիթհանքների ավերակներ։ Տեղագիր հեղինակները XIX դարում նկատել են նաև պանդոկների մնացորդներ։ Ավերակների մեջ սակայն սրբատաշ քարերով շենքի մնացորդներ այժմ չեն երևում, բոլորը, նույնիսկ եկեղեցիների մնացորդները ճեղքված քարերով են։ Հ. Մանանդյանի կարծիքով «Աղտա քաղաքի» վայրում է եղել հին Իսրգիունք գյուղը կամ ավանը, որ Դվին-Պարտավ ճանապարհի կայաններից մեկն էր[2]։

Հայրավան գյուղում արձանագրություններ ունեցող երեք խումբ հուշարձաններ կան.

Ա. Հայրավանք կամ հայր Հովհաննու վանք. *գտնվում է գյուղի հյուսիս-արևելյան եզրին, լճի մեջ առաջացած մի քարքարոտ հրվանդանի վրա, որի նեղ պարանոցը պարսպելով վանքն ստացել է անմատչելի բերդի տեսք։ Պարսպից դուրս կան բազմաթիվ տների, խցերի, ձիթհանի և այլ տնտեսական շենքերի ավերակներ։ Պարսպից ներս փոքրիկ բակ է, ուր կան տապանաքարեր, խաչքարեր և բուն վանքը՝ բաղկացած եկեղեցուց ու գավթից։*

Եկեղեցին քառաբսիդ գմբեթավոր շենք է՝ ներսից և դրսից խաչաձև հատակագծով. ունի մի խորան՝ հարավ արևելքից, հավանաբար հետագայում ավելացրած։ Ամբողջ շենքի վրա միայն անկյուններն ու այլ շաղկապող մասերն են սրբատաշ քարերով շարված։ Եկեղեցու պատերի ամենահին արձանագրությունը 1211 թվականից է (№ 261) և վերաբերում է հիմնական նորոգումներին։ Բայց շենքն իր առանձնահատկություններով Գեղարքունիքի IX—X դարերում կառուցվածքների շարքին է պատկանում։

Գավիթն ըստ սովորականի եկեղեցու արևմտաքումն է, բայց ժայռոտ հրվանդանի տեղանքի անհարմարությունը խանգարել է եկեղեցու հետ ուղիղ առանցքի վրա լինելուն։ Գավիթը

---

[1] Շահխաթունեանց, *Ստորագրութիւն*, II, էջ 242, Սմբատյանց, *Գեղարքունիք*, էջ 33 և 438 Ալիշան, *Սիսական*, 40։

[2] Պրոֆ. Հ. Մանանդյան, *Հին Հայաստանի գլխավոր ճանապարհները*, Երևան, 1936, էջ 60 և շարունակություն

համակ սրբատաշ քարերով է շինված. մեծ է ու ընդարձակ. արևմտյան երկու սյուների և արևելյան կողմից՝ երկու կիսասյուների վրա կանգնած է բարձր թաղը, որի կենտրոնում սովորական երդիկն է։ Ունի երկու մուտք, արևմուտքից և հարավից։ Անսովոր են նման շենքերի համար արևելյան պատի երկու անկյուններում եղած կրկնահարկ խորանները։ Այդ նույն պատի տակ հետագայում շինվել է նաև բարձրություն-բեմ՝ ժամասացության համար։

Գրավոր տեղեկությունների պակասի և արձանագրություններից փոքր մասի հրատարակված լինելու հետևանքով ղավթի շինության ժամանակը թվագրվել է ենթադրաբար և սխալ։ Մասնագիտական գրականության մեջ գավիթը համարվել է XII դարի կառուցում, ավելի որոշ՝ XII դարի երրորդ քառորդի[1], սակայն արձանագրական փաստերն ապացուցում են, որ այն շինվել է Ներսես և Ցովասափ եղբայր առաջնորդների կողմից՝ 1211 թ. եկեղեցու նորոգման ընթացքում. կամ նրանից անմիջապես հետո։ Այսպես, Ա. Բուն եկեղեցու պատերին արձանագրությունները քիչ են (հինգ հատ), որովհետև այն շինված է եղել ճեղքված քարերով։ Արձանագրությունները 1211 թ. նորոգումների ժամանակ պատերի մեջ ագուցված արձանագրության համար հարմար քարերի վրա են։ Բ. Գավիթը հենց սկզբից և ամբողջովին շինված է մաքուր սրբատաշ քարերով և պատերին ունի 48 արձանագրություն, բոլորն էլ 1211 թվականից հետո գրված։ Գ. Բուն եկեղեցու պատին գրված մի արձանագրության մեջ, որ հիշատակված են եկեղեցին նորոգող Ներսեսի և Ցովասափի անունները (№262), խոսվում է երկու խորանների շինության մասին։ Քանի որ եկեղեցին միայն մի խորան ունի և այն էլ այդ նորոգումների ժամանակ է կցվել եկեղեցուն, ուրեմն երկրորդ խորանը վերաբերում է գավթին, իսկ գավթի խորանները կցորդ չեն, այլ հիմնական շինության մաս։ Դ. № 266 արձանագրությամբ, որը գավթի արևմտյան պատի վրա է, արտաքուստ, Ներսես և Ցովասափ առաջնորդները հայտնում են եկեղեցին և գավիթը շինելու մասին։ Քանի որ № 261 արձանագրությունից գիտենք, որ նրանք եկեղեցին միայն նորոգել են, ուրեմն «շինել» բայը այս դեպքում վերաբերում է միայն ղավթին։ Այն ղավթի համար նորոգման իմաստով ընդունել անտեղի կլինի, որովհետև, եթե նա XII դարի վերջերի գործ համարվի, ապա 40 տարի հետո չէր կարող հիմնական նորոգման կարիք զգալ։ Գավիթը շինված է կատարյալ տեխնիկայով և այժմ էլ, դարեր հետո, մեծ նորոգումների կարիք չունի։

Բ. Գյուղամիջի մատուռ և գերեզմանատուն, գտնվում են գյուղի հյուսիսային եզրին, Հայրավանք տանող ճանապարհին։ Մատուռը մի փոքր թաղածածկ շենք է, կանգուն, միայն կտուրի սալքարերը մասամբ թափված։ Հնում սրա շուրջ եղել է գերեզմանատուն, այժմ մնացել են մի քանի ամբողջ խաչքարեր և բեկորներ, որոնց վրայի արձանագրություններից հնագույնը 1241 թվականից է։

Գ. Ազատ խարաբայի մատուռ, գտնվում է գյուղից հարավ-արևելք, մոտ մի կիլոմետր հեռու, այժմյան գոմերի մոտ. շինված է եղել հասարակ քարերով. մնում են մետրաչափ պատերը։ Շուրջը եղել է գերեզմանատուն. այժմ միայն մի ընկած խաչքարի վրա կա անթվական արձանագրություն՝ XVI—XVII դարերի։

Մեր ժողովածուի մեջ Հայրավանքի հուշարձաններից ամփոփված են 58 արձանագրություն, որոնցից միայն հինգն են նախկինում հրատարակված։

---

1 С. Х. Мнацаканян, Архитектура армянских притворов, Ереван, 1952, стр. 40, Նույնի Հայկական ճարտարապետության Սյունիքի դպրոցը, Երևան, 1960, էջ 19։

261. ԵԿԵՂԵՑԻ, հյուսիսային և արևմտյան խաչքարերը կապող պատի անկյուններում, երկու սյունակով՝ գլխի հարավ և արևելք նայող երեսներին, 16 տող.

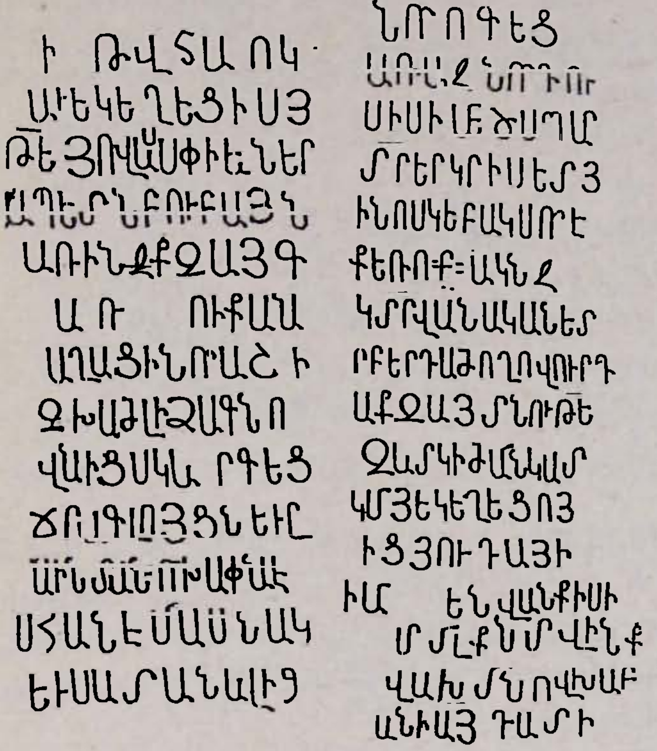

Ի ԹՎ. ՉԱՈՑ: ՈԿ: (1211) ՆՈՐՈ-
ԳԵՑ|ԱՒ ԵԿԵՂԵՑԻՍ ՅԱՌԱՋՆՈՐ-
ԴՈՒ|ԹԵ. ՅՈՎԱՍԱՓԻ ԵՒ ՆԵՐՍԻ-
ՍԻ. ՄԵԾ ՍՊԱՐ|ԱՊԵՏՆ ԲՈՒԲԱՅՆ
ՏԷՐ ԵՐԿՐԻՍ, ԵՏ Յ|ԱՌԻՆՋՔ
ԶԱՅԳԻՆ ՈՍԿԵԲԱԿՍ, ՈՐ Է|ԱՌՈՒ
ՔԱՆԱՔԵՌՈՆ :Բ: ԱԿՆ Ջ|ԱՂԱՑ
Ի ՆՈՐԱՇԻԿ: ՏՐ ՎԱՆԱԿԱՆ ԵՏ
ԶԽԱԺԻԼԻ ԶԱԳՆ, ՈՐ ԲԵՐԴԱԺՈ-
ՂՈՎՈՒՐԴ| ՎԱՆԻՑՍ. ԿԱՐԳԵՑԱՔ
ԶՅԱՅՏՆՈՒԹԵ ՃՐԱԳԱԼՈՑՆ ԵՒ
ԸՋՋԱՏԿԻ ԺԱՄՆ. ԿԱՏ|ԱՒՆ ՏԱՆ.
ՈՐ ԽԱՓԱՆԷ ԿԱՄ ՅԵԿԵՂԵՑՈՅ|Ս
ՀԱՆԷ՝ ՄԱՍՆԱԿԻՑ ՅՈՒԴԱՅԻ|ԵՒ
ՍԱՏԱՆԱԻ ԼԻՑԻ. ԱՄԵՆ: ՎԱՆ-
ՔԻՍ Ի|Մ ՄՈՒՅԼՔՆ ՏՎԻՆՔ
ՎԱԽՄՆ, ՈՎ ԽԱԲ|ԱՆԻ ԱՑ. ԴԱՏԻ:

Ծանոթ. 7-րդ տողում ՆՈՐԱՇԻԿ անվանումը հավանաբար պիտի լրացնել ՆՈՐԱՇԻՆԻԿ։

Բ. սյունակի վերջին չորս տողերը հետագա լրացում են. գրված են անարվեստ գրչությամբ և անխնամ։

Գծագրության բաց տեղերում քարերը վնասված են եղել գրչության ժամանակ և գրիչը անցել է դրանց վրայով։

Հրատ. Սմբատյանց, 435։ Ջալալյանց, Բ. 130։ Լալայան, XXIII 139—140։ Ալիշան, 40։ Լուսանկ. 71

262. ԵԿԵՂԵՑԻ, հարավային մուտքի զույգավոր բարավորի վրա ներքուստ, 6 տող.

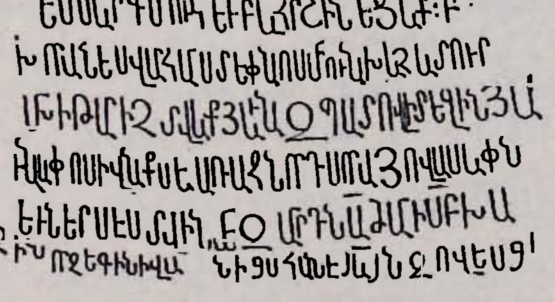

ԵՍ ՍԱՐԳՍՈՒԿ ԵՒ ԲԱՀՐ ՇԻՆԵՑԱՔ :Բ:
ԽՈՐԱՆ. ԵՍ ՎԱՐՀԱՄ, ՍՏԵՓԱՆՈՍ,
ՄԽՈՒՆԱ, ԽԱՉԱՏՈՒՐ, | ՄԽԻԹԱՐԻՉ
ՏՎԱՔ ՅԱԽԱՆ ԶՊԱՏՈՎԻ ՏԵՂԻՆ ՅԱ-|
ԽԱՆԱՓՈՍ Ի ՎԱՆՔՍ ԵՒ ԱՌԱՋՆՈՐԴ
ՍՈՐԱ. ՅՈՎԱՍԱՓՆ|ԵՒ ՆԵՐՍԷՍ ՏՎԻՆ

ՄԵԶ Ի ՄԱՐԴՆ :Ա: ԺԱՄ, Ի ՍԲ. ԽԱ|ՉԻՆ. ՈՐ ԶԵԳԻՆ Ի ՎԱՆԻՑՍ ՀԱՆԷ ՅԱՑ
ՆԶՈՎԵՍՑԻ:

Ծանոթ. *ՄԻՈՒՆԱ անձնանունը անսովոր է, հնարավոր է՝ ԱՄՈՒՍԻՆ կամ ՍԻՄԵՈՆ բառերի շփոթմունք է գրչի կողմից։*
Ժամանակակից է նախորդին։

Հրատ. *Ջալալյանց, Բ. 130։ Ալիշան, 41։ Սմբատյանց, 435։ Լալայան, XXIII. 140։ (Բոլոր հրատարակիչների մոտ Բերի և աղճատված)։*
Լուսանկ 75

263. ԵԿԵՂԵՑԻ. *հարավ-արևելյան ավանդատան գոգավոր բարավորի վրա, 6 տող.*

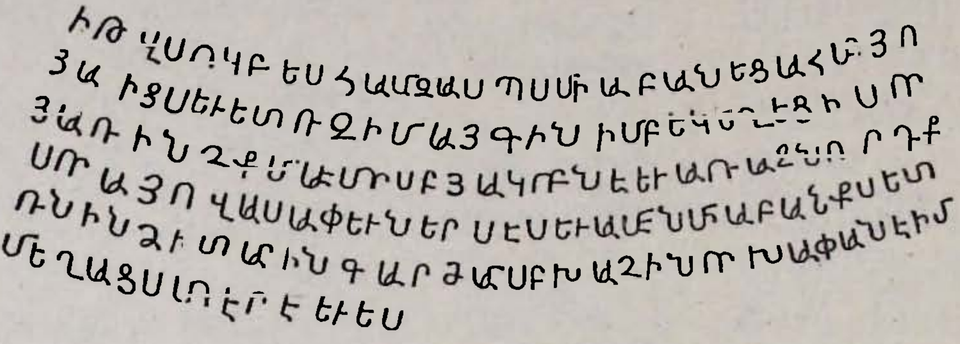

Ի ԹՎ,Ի,Ս ։ՈԿԲ։ (1213) ԵՍ ՀԱՄԱԶԱՍՊՍ ՄԻԱԲԱՆԵՑԱ ՀԱ,Յ,Ր ՅՈ|ՀԱՆՆԻ ՎԱՆՔՑՍ ԵՒ ԵՏՈՒ ԶԻՄ ԱՅԳԻՆ Ի ՍԲ ԵԿԵՂԵՑԻՍ, ՈՐ| ՅԱՌԻՆՋՔ՝ ՄԱՒՏ Ի ՍԲ. ՅԱԿՈԲՆ Է. ԵՒ ԱՌԱՋՆՈՐԴՔ|ՍՈՐԱ ՅՈՎԱՍԱՓ ԵՒ ՆԵՐՍԷՍ ԵՒ ԱՄԵՆ ՄԻԱԲԱՆՔՍ ԵՏ|ՈՒՆ ԻՆՁ Ի ՏԱՐԻՆ ։Գ։ ԱՒՐ ԺԱՄ ՍԲ ԽԱԶԻՆ. ՈՐ ԽԱՓԱՆԷ ԻՄ|ՄԵՂԱՑՍ ՏԷՐ Է։ ԵՒ ԵՍ . . .

Ծանոթ. *Վերջին երկու բառը նոր պարբերության մաս է, որը չի շարունակված։*

Հրատ. *Սմբատյանց, 436։*
Լուսանկ. 76

264. ԵԿԵՂԵՑԻ. *հարավ և արևմտյան խաչթևերը կազմող պատի անկյուններում, երկու սյունյակով, արևելք և հյուսիս նայող երեսներին, 12 տող.*

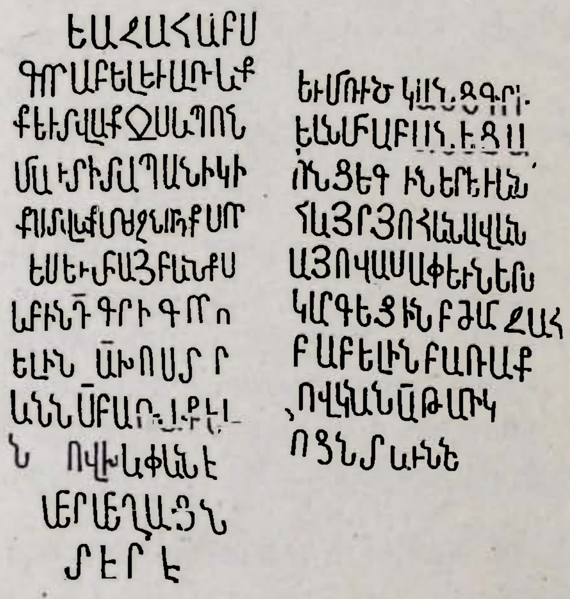

ԵՍ ԶԱՀԱՐՍ ԵՒ ՄՍԻԾԿԱՆՑ ԳՐԻ|ԳՈՐ ՍԲԵԼ ԵՒ ԱՌԱՔԵԼՆ ՄԻԱԲԱՆԵՑԱ|Ք ԵՒ ՏՎԱՔ ԶՍԱՊՈՆՈՆՑ ԵԳԻՆ ԵՐԵՒԱՆ՝ ՄԱՒՏ Ի ՏԱՊԱՆԻԿԻ՝ ՀԱՅՐ ՅՈՎՀԱՆՆԱ-ՎԱՆ|ՔՍ ՏՎԱՔ. ԱՌԱՋՆՈՐԴՔ ՍՈՐԱ ՅՈՎԱՍԱՓ ԵՒ ՆԵՐՍ|ԵՍ ԵՒ ՄԻԱՅԲԱ|ՆՔՍ ԿԱՐԳԵՑԻՆ։Բ։ ԺԱՄ ԶԱՀ|ԱՐԻՆ, ։Դ։ ԳՐԻԳՈՐԻ. ։Բ։ ԱԲԵԼԻՆ. ։Բ։ ԱՌԱՔ|ԵԼԻՆ, ։Ա։ ԽՈՍՏՐՈՎԿԱՆՆ, ։Ա։ ԹՍ-ՄԻԿ|ԱՆՆ՝ ՍԲ ԱՌԱՔԵԼՈՑՆ ՏԱՒՆԻՆ։|ՈՎ ԽԱՓԱՆԷ| ՄԵՐ ՄԵՂԱՑՆ|ՏԷՐ Է։

Հրատ. *Ջալալյանց, Բ. 130։ Ալիշան, 40։ Սմբատյանց, 436։ Լալայան, XXIII, 140։*
Լուսանկ. 77

265. ԵԿԵՂԵՑԻ. *արևելյան պատին, բեմի և խորանի արանքում, 10 տող.*

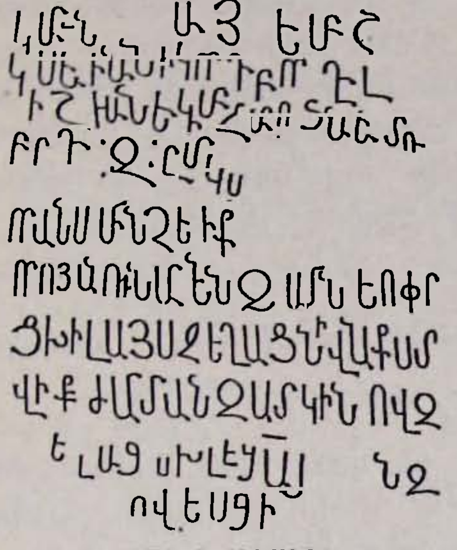

ԿԱՄԱՒՆ ԱԾ. ԵՍ ԲՇ[ԽԷ] ԿՍ ԵՒ ԻՆԱՆԻԿ,
ՈՐԴԻ[Ք] ԲՈՒՐԴԷ[Լ] ԻՇԽԱՆԻ, ԵԿԻ[Ք] ՀԱՐ
ՈՀԱՆ[Ն]ԱՎԱՆՔ, ԵՒ ՏՈՒ[Ա]Ք[Յ] Բ[Ե]ՐԴ[Ի] :Զ:
ՌՈՏ[Ա]ԿՍ [Խ]ՈՐԱՆՍ ՍԻՆՁԵԻ Ի ՔՍ. ՈՐՈՑ
ԱՆՈՒՆ ԱՐՆԵՆ ՁԱՄՆԵՆ · · · | · · ·
ԽԻԼԱՑՍ ՋԵՂԱՑՆ Ի ՎԱՆՔՍ Տ[Վ]Ի[Ք] :Բ:
ԺԱՄ ՏԱՆ ՁԱՏԿԻՆ. ՈՎ Զ[Ջ]ԵՂԱՑՍ ԽԼԷ
ՑԱՑ ՆԶ [Ո]ՎԵՍՑԻ:

Ծանոթ. *Արձանագրության բնագիրը կազմել է կիսագրագետ մարդ։*

ԲՇԷԿՍ և ԻՆԱՆԻԿ անունները աղգելի են ԲԷՇՔԷՆ և ԻՎԱՆԻԿ (ԻՎԱՆԷ), որդիները են ԲՈՒՐԹԷԼ Օրբելյան իշխանի, XIV դ։

Լուսանկ. 78

266. ԳԱՎԻԹ, *արևմտյան պատի հարավային մասի կենտրոնում, արտաքուստ, 5 տող.*

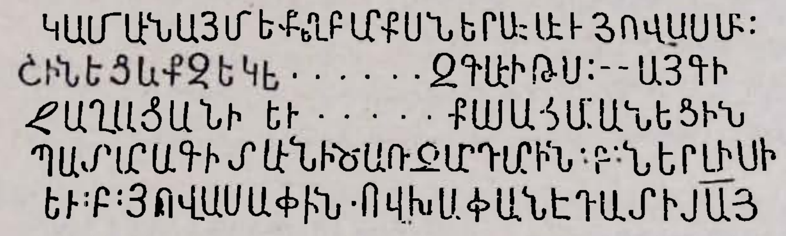

ԿԱՄԱՒՆ ԱԾ. ՄԵՔ ԵՂԲԱՐՔՍ ՆԵՐՍԷՍ ԵՒ ՅՈՎԱՍԱՓ|ՇԻՆԵՑԱՔ ԶԵԿԵ|ՂԵՑԻՍ ԵՒ| ԶԳԱՒԻԹՍ · · · ԱՑԳԻ|ԶԱՂԱՑԱՆԻ ԵՒ · · · |ՄԻԱԲԱՆՔՍ| ՍԱՀՄԱՆԵՑԻՆ| |ՊԱՏԱՐԱԳ Ի ՏԱՒՆԻ ԾԱՌԶԱՐԴԱՐԻՆ :Բ: ՆԵՐՍԻՍԻ|ԵՒ :Բ: ՅՈՎԱՍԱՓԻՆ: ՈՎ ԽԱՓԱՆԷ ԴԱՏԻ ՅԱՑ:

Ծանոթ. *Անթվական այս արձանագրությունը ժամանակով շատ մոտ պիտի լինի № 1-ին, 4—5 տարվա տարբերությամբ, երբ նույն առաջնորդների կողմից կատարած եկեղեցու նորոգումներից հետո շինվել և ավարտվել է նաև գավիթը։*

Լուսանկ. 79

267. ԳԱՎԻԹ, *գմբեթի հիմքի արևելյան քիվի թեք, դեպի ցածր նայող հարթության վրա, 1 տող.*

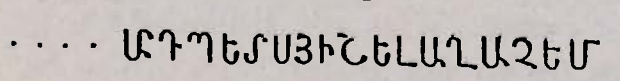

· · · · ՎԱՐԴՊԵՏՍ ՅԻՇԵԼ ԱՂԱՉԵՄ:

Ծանոթ. *Նախորդ արձանագրությունների մեջ հիշատակված եկեղեցու նորոգումները և գավիթը կառուցող ճարտարապետի հիշատակագրությունն է սա, որի ամենակարևոր և միակ բառը, ճարտարապետի անունը, երդիկից հոսող ջրերի հետևանքով բոլորովին քայքայվել-հողմնահարվել է և ոչ մի տառի հետք չի որոշվում։*

268. ԳԱՎԻԹ, *հարավ-արևելյան ավանդատան մուտքի գլխին, 5 տող.*

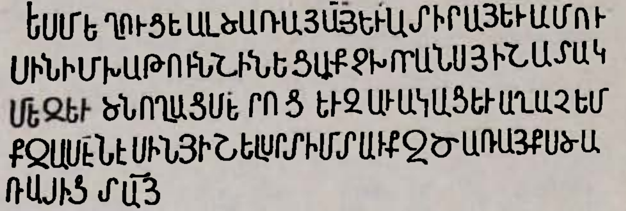

ԵՍ ՄԵՂՈՒՑԵԱԼ ԾԱՌԱՅ Ա̅Յ̅. ԵՒ ՆԱՏԻՐԱՑ ԵՒ ԱՄՈՒ|ՍԻՆ ԻՄ ԽԱ-ԹՈՒՆ ՇԻՆԵՑԱՔ ԶԽՈՐԱՆՍ ՅԻ-ՇԱՏԱԿ|ՄԵԶ ԵՒ ԾՆՈՂԱՑ ՄԵՐՈՑ ԵՒ ԶԱՒԱԿԱՑ. ԵՒ ԱՂԱՉԵՄ|Ք ԶԱՄԵՆԵՍԻՆ ՅԻՇԵԼ ՍՐՏԻ ՄՏԱՒՔ ԶԾԱՌԱՅՔՍ ԾԱ|ՌԱՅԻՑՏ Ա̅Յ̅:

Ծանոթ. *Վերաբերում է եկեղեցու և գավթի շինության ժամանակին ։ԺԳ։ դարի երկրորդ տասնամյակին։*

269. ԳԱՎԻԹ, *հարավ-արևելյան ավանդատան մուտքի գլխին, նախորդից վեր, 8 տող.*

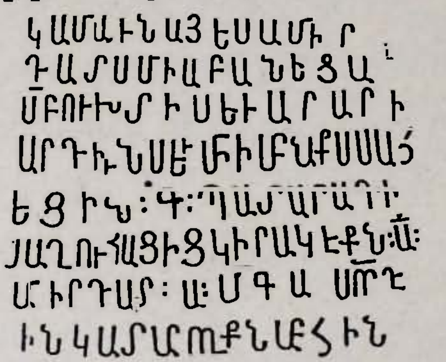

ԿԱՄԱՒՆ Ա̅Յ̅. ԵՍ ԱՄԻՐ|ԴԱՏՍ ՄԻԱԲԱՆԵՑԱ| Մ̅Բ̅. ՈՒԽՏԻՍ ԵՒ ԱՐԱՐԻ|ԱՐԴԻՒՆՍ ԵՒ ՄԽԱ| ԲԱՆՔՍ ՍԱՀ|[ՄԱՆ]ԵՑԻՆ :Գ: ՊԱՏԱՐԱԳ Ի ՅԱՂՈՒՀԱՑԻՑ ԿԻՐԱԿԷՔՆ :Ա: |ԱՄԻՐԴԱՏ[Ա]. :Ա: ՍԱՐԳՍԻ, :Ա: ՍՈՐՂԱԹՄՇ|ԻՆ. ԿԱՏԱՐՈՂ-ՔՆ ԱԻՐՀՆԻՆ:

Ծանոթ. *ՍՈՐՂԱԹՄԻՇ անունը վերականգնում ենք ենթադրաբար, բնագրում սղված է (տես՝ գծագիրն ու լուսանկարը)։*

270. ԳԱՎԻԹ, *հարավ-արևելյան ավանդատան մուտքի գլխին, նախորդից վեր, 5 տող.*

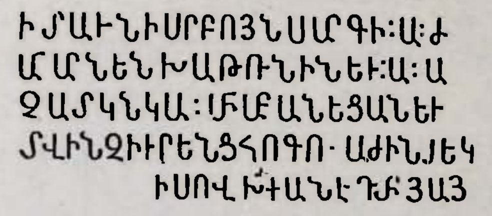

Ի ՏԱՒՆԻ ՍՐԲՈՑՆ ՍԱՐԳ[Ս]Ի :Ա: Ժ-|ԱՄ ԱՐՆԵՆ ԽԱԹՈՒՆԻՆ ԵՒ :Ա: Ա-|ԶԱՏԿՆԿԱ. ՄԻԱԲԱՆԵՑԱՆ ԵՒ|ՏՎԻՆ ԶԻՒՐԵՆՑ ՀՈԴՈ [Բ]ԱԺԻՆ ՅԵԿ-|[ԵՂԵՑ]ԻՍ. ՈՎ ԽԱՓԱՆԷ ԴԱՏԻ ՅԱ̅Յ̅:|

271. ԳԱՎԻԹ, *հարավ-արևելյան ավանդատան մուտքի գլխին, նախորդից վեր եղծված արձանագրության մասեր, 6 տող.*

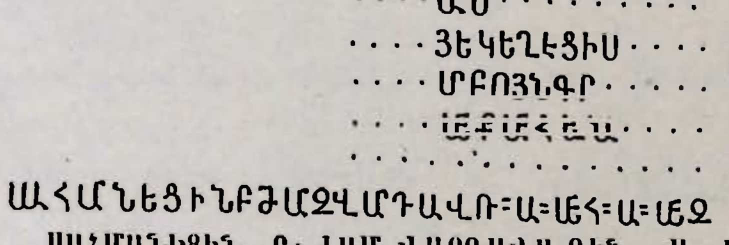

... ԱՍ . . .
... ՅԵԿԵՂԵՑԻՍ . . .
... ՍՐԲՈՅՆ ԳՐԻԳՈՐԻ ...
... ՄԵՔ ՄԵՀԵՒԱՆ . . .
. . . .
ՍԱՀՄԱՆԵՑԻՆ :Բ: ԺԱՄ ՎԱՐԴԱՎԱ[ՈՒՆ] :Ա: ՄԵՀԵՒԱՆԱ :Ա: ՄԵԶ:

Ծանոթ. *Կետերով նշանակված մասերում քարերի երեսը փշրվել, թափվել է. ոչինչ չի երևում։*

272. ԳԱՎԻԹ, հարավային պատի արևելյան մասի հարթության վերին մասում, ներքուստ, 5 տող.

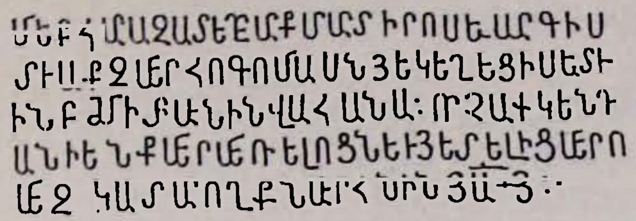

ՄԵՔ ՀԱՐԱԶԱՏ ԵՂԲԱՐՔ ՄԱՐ-
ՏԻՐՈՍ ԵՒ ՍԱՐԳԻՍ| ՏՒԱՔ ԶՄԵՐ
ՀՈԳԻ|ՄԱՍՆ ՑԵԿԵՂԵՑԻՍ, ԵՒ
ՏԻ|ԻՆ :Բ: ԺԱՄ Ի ՏԱՒՆԻՆ
ՎԱՀԱՆԱ. ՈՐՋԱՓ ԿԵՆԴ|ԱՆԻ
ԵՆՔ ՄԵՐ ՄԵՌԵԼԱՑՆ, ԵՒ ՅԵՏ ԵԼԻՑ ՍԵՐՈ|ՍԵՋ. ԿԱՏԱՐՈՂՔՆ ԱՒՐՀՆԻՆ ՅԱՑ:

273. ԳԱՎԻԹ, հարավային պատի արևելյան մասի հարթության վրա, նախորդից ներքև, 5 տող.

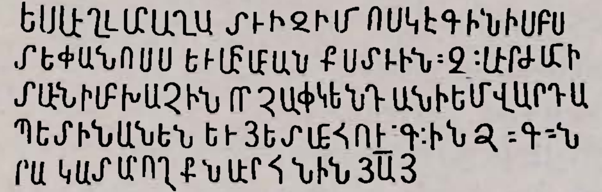

ԵՍ ԱԻԳԼԱՐ ՕԳԱ. ՏԻՒ ՋԻՄ ՈՍ-
ԿԵԴԻՆ Ի ՍԲ ՍՏԵՓԱՆՈՍՍ ԵՒ
ՄԻԱԲԱՆՔՍ ՏԻԻՆ :Զ: ԱՒՐ ԺԱՄ
Ի| ՏԱՒՆԻ ՍԲ ԽԱՉԻՆ. ՈՐՋԱՓ
ԿԵՆԴԱՆԻ ԵՄ ՎԱՐԴԱ|ՊԵՏԻՆ
ԱՆԵՆ, ԵՒ ՅԵՏ ՄԱՀՈՒ :Դ: ԻՆՉ, :Դ: Ն|ՐԱ. ԿԱՏԱՐՈՂՔՆ ԱՒՐՀՆԻՆ ՅԱՑ:

274. ԳԱՎԻԹ, հարավային պատի արևելյան մասի հարթության վրա, նախորդից ներքև. 5 տող.

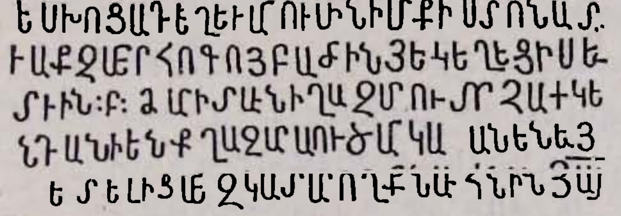

ԵՍ ԽՈՑԱԴԵՂ ԵՒ ԱՄՈՒՍԻՆ ԻՄ
ԹԻՍՏՈՆՍ. Տ|ՒԱՔ ԶՄԵՐ ՀՈԳՒՈՑ
ԲԱԺԻՆ ՑԵԿԵՂԵՑԻՍ ԵՒ|ՏԻԻՆ
:Բ: ԺԱՄ Ի ՏԱՒՆԻ ՂԱԶԱՐՈՒ.
ՈՐՋԱՓ ԿԵ|ՆԴԱՆԻ ԵՆՔ ՂԱԶԱՐՍ
ՍԻ ԾԱՄԿԱ ԱՆԵՆ ԵՒ Յ|ԵՏ ԵԼԻՑ ՍԵՋ. ԿԱՏԱՐՈՂՔՆ ԱԻ[Ր]ՀՆԻՆ ՅԱՑ:

275. ԳԱՎԻԹ, հարավային պատի արևմտյան մասի հարթության վրա, պատուհանի կողքին, ներքուստ, 5 տող.

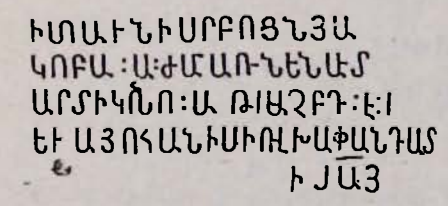

Ի ՏԱՒՆԻ ՍՐԲՈՑՆ ՅԱ-|
ԿՈԲԱ :Ա: ԺԱՄ ԱՌՆԵՆ ԱՒՏ-|
ԱՐՏԻԿՈՆՈ, :Ա: . . . .
ԵՒ :Ա: ՅՈՀԱՆԻՍԻ, ՈՎ ԽԱՓԱՆ[Է] ԴԱՏ-|
Ի ՅԱՑ:

Ծանոթ. *Երրորդ տողի վերջին մասի տառերը սուր գործիքով խազխզված են և անորոշ:*

276. *ԳԱՎԻԹ, հարավային պատի արևելյան մասի հարթության վրա, նախորդներից արևմուտք, 8 տող.*

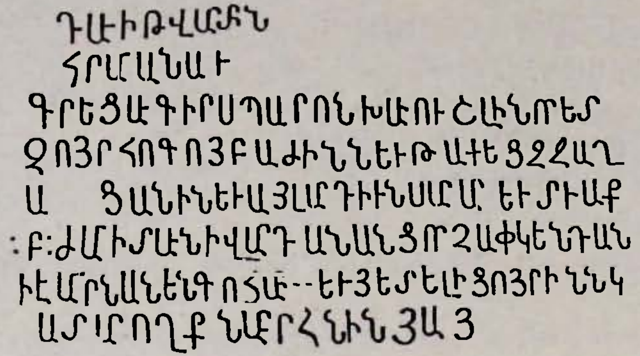

ԴԱՒԻԹ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻՆ|
ՀՐԱՄԱՆԱՒ|
ԳՐԵՑԱՒ ԳԻՐՍ ՊԱՐՈՆ ԽԱՒՈՒՇԼԻՆ, ՈՐ ԵՏ|
ՋՈՑՐ ՀՈԳՒՈՑ ԲԱԺԻՆՆ ԵՒ ԹԱՓԵՑ ՋՋԱԴ-|
ԱՑԱՆԻՆ ԵՒ ԱՅԼ ԱՐԴԻՒՆՍ ԱՐԱՐ. ԵՒ ՏՒԱՔ|
:Բ: ԺԱՄ Ի ՏԱՒՆԻ ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ. ՈՐՉԱՓ ԿԵՆԴԱՆ-|
Ի Է ՄԱՒՐՆ ԱՆԵՆ, ԳՈՀԱՐԻՆ, ԵՒ ՑԵՏ ԵԼԻՑ ՈՑՐԻՆՆ. Կ-|
ԱՏԱՐՈՂՔՆ ԱՒՐՀՆԻՆ. ՑԱՑ :

Լուսանկ. 80

277. *ԳԱՎԻԹ, հյուսիսային պատի արևելյան մասի հարթության վրա, ներքուստ, 11 տող.*

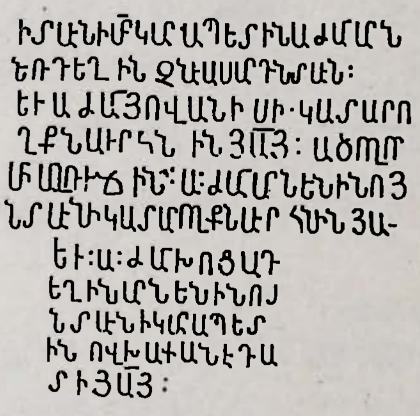

Ի ՏԱՒՆԻ ՈԲ. ԿԱՐԱՊԵՏԻՆ :Ա: ԺԱՄ ԱՐՆ-|
ԵՆ. ՈՒ ԳԵՂԻՆ ՉՆԱՒԱՍԱՐԴՆ ՏԱՒՆ|
ԵՒ :Ա: ԺԱՄ ՑՈՎԱՆԻՍԻ. ԿԱՏԱՐՈ-|
ՂՔՆ ԱՒՐՀՆԻՆ ՑԱՑ: ԱԾ. ՈՂՈՐ-|
ՄԻ ՄԱԼՈՒՃԻՆ :Ա: ԺԱՄ ԱՐՆԵՆ Ի՛ՆՈՑ-|
Ն ՏԱՒՆԻ. ԿԱՏԱՐՈՂՔՆ ԱՒՐՀՆԻՆ ՑԱՑ:
ԵՒ :Ա: ԺԱՄ ԽՈՑԱԳ-|
ԵՂԻՆ ԱՐՆԵՆ Ի ՆՈՑ-|
Ն ՏԱՒՆԻ ԿԱՐԱՊԵՏ-|
ԻՆ. ՈՎ ԽԱՓԱՆԷ ԴԱ-|
ՏԻ ՑԱՑ:

Ծանոթ. ՄԱԼՈՒՃ անձնանունը կարելի է և ԱՄԼՈՒՃ վերծանել՝ ըստ գրության (համեմատիր գծագիրն ու լուսանկարը)։

Լուսանկ. 81

278. ԴԱՎԻԹ, հյուսիսային պատի արևելյան մասի հարթության վրա, նախարդներից արևմուտք, 6 տող.

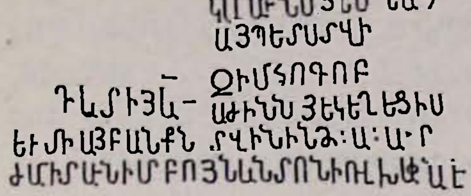

ԿԱՄԱՒՆ ԱՅ. ԵՍ ՆԱՀ|ԱՊԵՏՍ ՏՎԻ| ԶԻՄ ՀՈԳՈ Բ|ԱԺԻՆՆ ՅԵԿԵՂԵՑԻՍ.|ԵՒ ՄԻԱԲԱՆՔՆ ՏՎԻՆ ԻՆՁ :Ա: ԱՒՐ|ԺԱՄ Ի ՏԱՒՆԻ ՍՐԲՈՑՆ ԱՆՏՈ-ՆԻ. ՈՎ ԽԱՓԱՆԷ|ԴԱՏԻ ՅԱՅ։

279. ԴԱՎԻԹ, հյուսիսային պատի արևելյան մասի հարթության վրա, նախարդների արանքում, 5 տող.

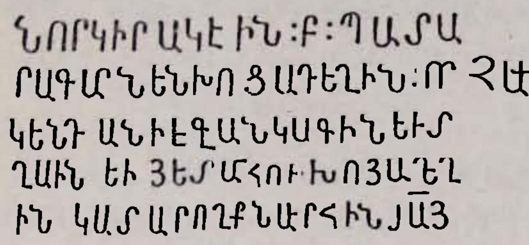

ՆՈՐԿԻՐԱԿԷԻՆ :Բ: ՊԱՏԱ|ՐԱԳ ԱՐՆԵՆ ԽՈՋԱԴԵՂԻՆ. ՈՐՉԱՓ| ԿԵՆԴԱՆԻ Է ՋԱՆ-ԿԱԳԻՆ ԵՒ Տ|ՂԱԻՆ. ԵՒ ՅԵՏ ՄԱՀՈՒ ԽՈ-ՋԱԴԵՂ|ԻՆ. ԿԱՏԱՐՈՂՔՆ ԱԻՐՀ|Ն|ԻՆ ՅԱՅ։

280. ԴԱՎԻԹ, հյուսիս-արևելյան ավանդատան պատին, 5 տող.

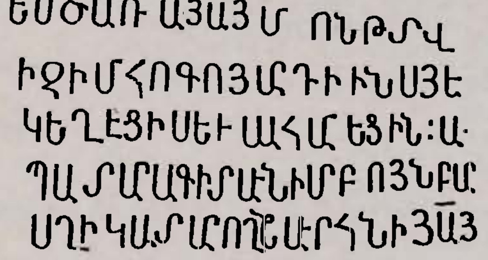

ԵՍ ԾԱՌԱՅ ԱՅ. ՄՈՆԹ ՏՎ|Ի ԶԻՄ ՀՈԳՈՅ ԱՐԴԻՒՆՍ ՅԵ|ԿԵՂԵՑԻՍ ԵՒ ՍԱՀՄԱՆԵՑԻՆ :Ա:|ՊԱՏԱՐԱԳ Ի ՏԱՒՆԻ ՍՐԲՈՑՆ ԲԱՐ|ԱՂԻ. ԿԱՏԱՐՈՂՆ ԱԻՐՀՆԻ ՅԱՅ։

281. ԴԱՎԻԹ, հյուսիս-արևելյան ավանդատան մուտքի բարավորի վրա, 3 տող.

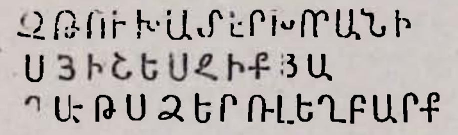

ՁԹՈՒԽԱ՝ ՏԷՐ ԽՈՐԱՆԻ|Ս ՅԻՇԵՑԵԱՋԻՔ ՅԱ|ՂԱԻԹՍ ՁԵՐ. Ո՛Վ ԵՂԲԱՐՔ։

282. ԴԱՎԻԹ, հյուսիս-արևելյան ավանդատան երկրորդ հարկի հարավային պատին, 7 տող.

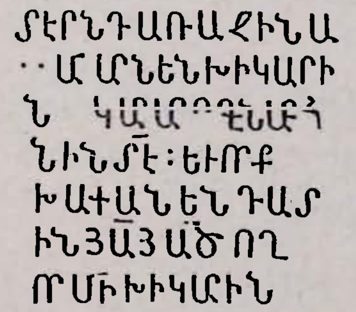

ՏԷՐՆԴԱՌԱՋԻՆ :Ա:|ԺԱՄ ԱՐՆԵՆ ԽԻԿԱՐԻ|Ն. ԿԱՏԱՐՈՂՔՆ. ԱԻՐՀ|ՆԻՆ ՏԷ. ԵՒ ՈՐՔ|ԽԱՓԱ-ՆԵՆ՝ ԴԱՏ|ԻՆ ՅԱՅ։ ԱԾ ՈՂ|ՈՐՄԻ ԽԻԿԱՐԻՆ։

283. ԳԱՎԻԹ, հյուսիս-արևելյան ավանդատան պատին, երեսով հարավ, 7 տող.

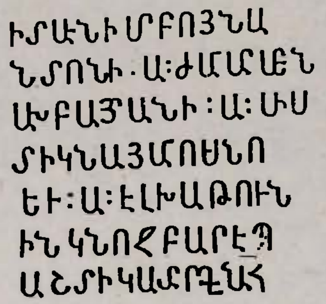

Ի ՏԱԻՆԻ ՍՐԲՈՑՆ Ա|ՆՏՈՆԻ :Ա: ԺԱՄ ԱՐԱ-ՐԵՆ| ԱԽԲԱՑՐԱՆԻ, :Ա: . . . . . |ՏԻԿՆԱՑ, ԱՄՈՒՍՆՈ.|ԵՒ: Ա : ԷԼԽԱԹՈՒՆ|ԻՆ՝ ԿՆՈՋ ԲԱ-ՐԷԳ|ԱՇՏԻ. ԿԱՏԱՐՈՂՔՆ ԱԻՐՀՆԻՆ :

284. ԳԱՎԻԹ, հարավ-արևելյան որմնասյան խոյակից վեր, գոգավոր քարի վրա, 9 տող.

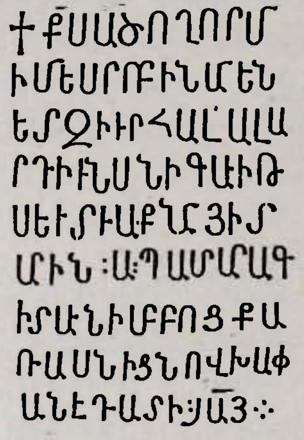

ՔՍ̅. ԱԾ̇. ՈՂՈՐՄ|Ի ՄԵՍՐՈԲԻՆ, ԱՄԵՆ.|ԵՏ ՋԻՒՐ ՀԱԼԱԼ Ա ՐԴԻՒՆՍՆ Ի ԳԱԻԻԹ|Ս ԵՒ ՏԻՍ.Ք ՆՄԱՑ Ի Տ|ԱՐԻՆ :Ա: ՊԱՏԱՐԱԳ|Ի ՏԱԻՆԻ ՍՐԲՈՑ ՔԱ|ՌԱՍՆԻՑՆ. ՈՂ. ԽԱՓ|ԱՆԷ՝ ԴԱՏԻ ՑԱՑ:

Լուսանկ. 82

285. ԳԱՎԻԹ, հարավ-արևելյան որմնասյան խոյակի վրա, նախորդի տակին, 3 տող.

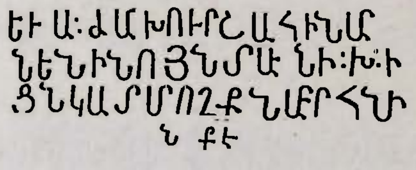

ԵՒ :Ա: ԺԱՄ ԽՈՒՐՇԱՀԻՆ ԱՐ|ՆԵՆ Ի ՆՈՑՆ ՏԱԻՆԻ :Խ: ԻՑՆ. ԿԱՏԱՐՈՂՔՆ ԱԻՐՀՆԻ|Ն Ի Ք̅Է̅:

Լուսանկ. 83

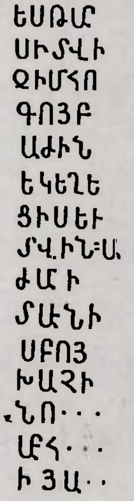

286. ԳԱՎԻԹ, հարավ-արևելյան որմնասյուն հարթության վրա, երեսով արևմուտք, 15 տող.

ԵՍ ԹԱՐ|ՍԻ ՏՎ.Ի|ՋԻՄ ՀՈ|ԳՈՑ Բ|ԱԺԻՆ| ԵԿԵՂ.Ե|ՑԻՍ ԵՒ|ՏՎ.ԻՆ :Ա:| ˹ԺԱՄ Ի˺ ˹ՏԱԻՆԻ˺ ՍՐԲՈՑ |ԽԱՉԻ|Ն ՈՐ ԿՍՏԱՐԷ[1]| ԱԻՐՀՆ|Ի Ց̅Ա̅Ց̅:

287. ԴԱՎԻԹ, հյուսիս-արևմտյան որմնասյան վրա, խոյակից ներքև, երեսով արևելք, 6 տող.

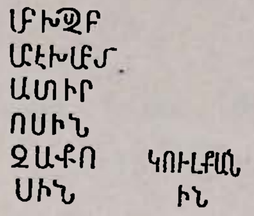

ՏԲ. Խ[Ա]ՉՍ Բ|ԱՐԷԽԱԻ[Ս] Մ|ԱՐՏԻՐ|ՈՍԻ Ն,
ՉԱՔՈ|ՍԻՆ,| ԿՈՒԼՔԱ|Ն|ԻՆ:

288. ԴԱՎԻԹ, հյուսիս-արևելյան որմնասյան խոյակից վեր, ղողավոր քարի վրա, երեսով արևմուտք, 8 տող.

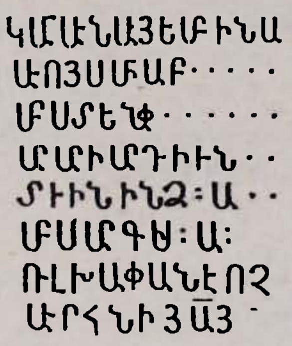

ԿԱՄԱԻՆ ԱՑ ԵՍ ԲԻՆԱ . . |
. . . ՄԻԱԲԱՆԵՑԱ|
ՏԲ ՍՏԵՓ[Ա]ՆՈՍԻՍ ԵՒ|
ԱՐԱՐԻ ԱՐ[Դ]ԻԻՆ[Ս] ԵՒ|
ՏՎԻՆ Ի[ՆՁ] :Ա: [Ա]ԻՐ ԺԱՄ|
ՏԲ. ՍԱՐԳՍ[Ի]Ն.:Ա: . . . |
ՈՎ ԽԱՓԱՆԷ ՍՁ|
ԱԻՐՀՆԻ ՅԱՑ:

289. ԴԱՎԻԹ, հյուսիսային սյան խոյակից վեր, կամարի քարի վրա, երեսով հարավ, 12 տող.

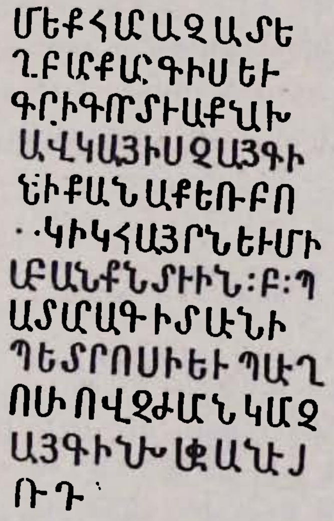

ՄԵՔ ՀԱՐԱՉԱՏ Ե|Ղ.ԲԱՐՔ ՍԱՐԳԻՍ ԵՒ
ԳՐԻԳՈՐ ՏԻԱՔ ՆԱԽ|ԱՎԿԱՅԻՍ ՉԱՅ-
ԳԻ|Ն Ի ՔԱՆԱՔԵՌ. ԲՈ|ԿԻԿ ՀԱՅՐՆ
ԵՒ Մ|ԱԲԱՆՔՆ ՏԻԻՆ :Բ: Պ|ԱՏԱՐԱԳ
Ի ՏԱԻՆԻ| ՊԵՏՐՈՍԻ ԵՒ ՊԱԻՂ|ՈՍԻ.
ՈՎ ՉԺԱՄՆ ԿԱՄ Չ|ԱՅԳԻՆ ԽԱՓԱՆԷ՝
Յ|ՈՒԴ[Ա]ՅԻ ՄԱՍՆԱԿԻՑ Է|:

Ծանոթ. ԲՈԿԻԿ *անվան մեջ մեկ տառատեղ բաց է, 6-րդ տողի սկզբից, և հնար չկա որոշելու. ջնջվա՞ծ է, թե հենց սկզբից այդպես գրված։*

290. ԴԱՎԻԹ, հյուսիսային սյան վրա, երեսով հյուսիս, մանր խաչերի մեջ, 4 տող.

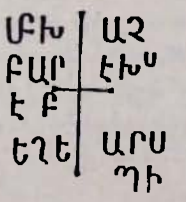

ՏԲ ԽԱՉ[Ս]| ԲԱՐԷԽ[Ա]Ի[Ս]| Է ԲԱՐՍԵՂ
ԵՊԻ[Ս]ԿՈՊՈՍԻՆ:

291. *ԳԱՎԻԹ, հյուսիսային սյան վրա, հյուսիս-արևելք նայող հարթության վրա, խաչի շուրջը, 7 տող.*

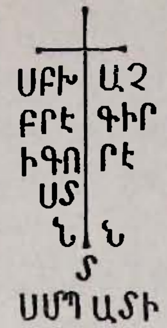

Ս[Բ] ԽԱՉ[Ս] | ԲԱՐԷ[ԽԱՒՍ] ԳԻՐԻԳՈՐԷ Ս

ՏՆ.| ՏՆ.| ՍՄԲԱՏԻ:

292. *ԳԱՎԻԹ, հյուսիսային սյան վրա, երեսով հյուսիս-արևմուտք, խաչի շուրջը, 2 տող.*

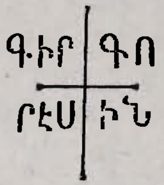

ԳԻՐԳՈ|ՐԷՍԻՆ.

293. *ԳԱՎԻԹ, հյուսիսային սյան խոյակին և նրանից վեր կամարի քարին, երեսով արևմուտք, 9 տող.*

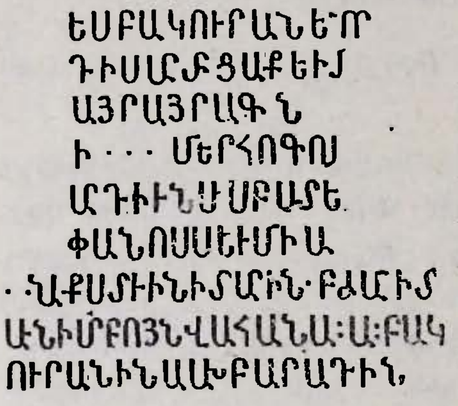

ԵՍ ԲԱԿՈՒՐԱՆ ԵՒ ՈՐ|ԴԻՍ ՄԱՐՏԻ[ՐՈՍ] ՝ՄԻԱ-ԲԱՆԵ[ՑԱ]Ք], ԵՒ Յ|ԱՅՐԱՐԱԳՆ Ի ՄԵՐ ՀՈԳՈՅ| ԱՐԴԻՒՆՍ Ի ՍԲ. ՍՏԵ|ՓԱՆՆՈՍ [ՏՎԱՔ]. ԵՒ ՄԻԱ|ԲԱՆՔՍ ՏԻՒՆ Ի ՏԱՐԻՆ :Բ: ԺԱՄ. Ի ՏԱՒՆԻ ՍՐԲՈՅՆ ՎԱՀԱՆԱ, :Ա: ԲԱԿ|ՈՒՐԱՆԻՆ :Ա: ԱԽԲԱՐԱԳԻՆ:

294. *ԳԱՎԻԹ, հարավային սյան խոյակին և նրանից վեր կամարի ողջավոր քարին, երեսով հարավ, 11 տող.*

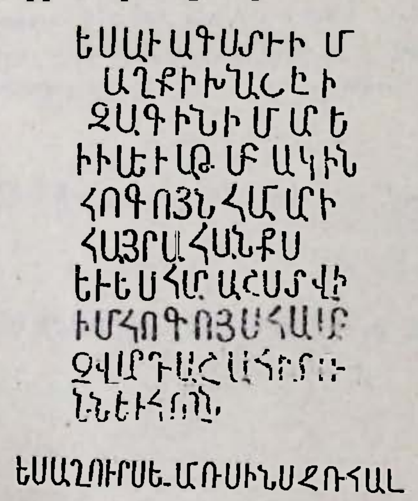

ԵՍ ԱՒԱԳՍ ՏԻՒ ԻՒՄ| ԻՔԱՂՔԻ ԽԱՆՇԱՒԻ|
ՉԱ[Յ]ԳԻՆ ԻՄ ԱՐԵ|ԻԻՍ ԵՒ ԱԹԱԲԱԿԻՆ|
ՀՈԳՈՅՆ ՀԱՄԱՐ Ի| ՀԱՅՐԱՎԱՆՔՍ:|
ԵՒ ԵՍ ՀԱՐԱՇՍ ՏՎԻ| ԻՄ ՀՈԳՈՅՍ ՀԱՄԱՐ|
ԶՎԱՐԴԻԱՇԱՀԻ ՏՈՒՆՆ ԵՒ ՀՈՂՆ.|
ԵՍ ԱՂՈՒՐՍ ԵՒ ԱՄՈՒՍԻՆՍ ՋՈՒՀԱԼ . . |

Ծանոթ. *Կազմված է իրեք անջատ մասերից. կարելի է առանձնացնել, վերջինը չի ավարտել գրիչը: Ավագը հավանաբար Իվանե աթաբակի որդին է, այդ դեպքում գրված պետք է լինի Իվանեի մահվանից հետո: Իվանեն մահացել է 1227 իսկ Ավագը՝ 1250 թվականին:*

Լուսանկ. 81

295. ***ԳԱՎԻԹ, հարավային սյան խոյակից վեր, կամարի գողավոր քարի վրա, երեսով արևելք, 8 տող.***

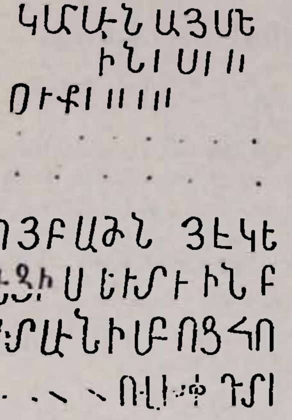

Մանոթ. *Արձանագրությունը խիստ եղծված-մաշված է. հավանական է, որ նվիրատվական է։*

Լուսանկ. 85

296. ***ԳԱՎԻԹ, արևմտյան մուտքի կիսակամար քարավորի վրա, արտաքուստ, 9 տող.***

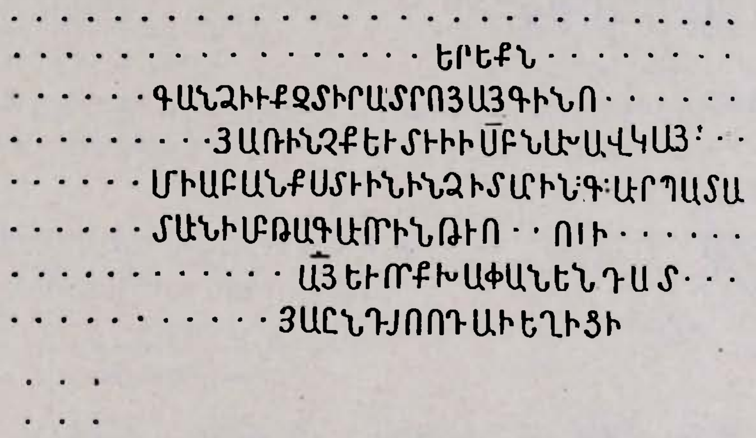

ԵՐԵՔՆ . . . |ԳՆԵՑԻ|

|ԻՄ ՀԱԼԱԼ| ԳԱՆՁԻՒՔ ՋՏԻՐԱՏՐՈՑ ԱՑԳԻՆ . . . |

. . . ՑԱՌԻՆՁՔ ԵՒ ՏԻՒ Ի ՄԲ ՆԱԽԱՎԿԱՑԻՍ.|

. . . ԵՒ ՄԻԱԲԱՆՔՍ ՏԻՒՆ ԻՆՁ Ի ՏԱՐԻՆ: Գ: ԱՒՐ ՊԱՏԱ-|

,ՐԱԳ,| Ի ՏԱՒՆԻ ՄԲ ԹԱԳԱՒՈՐԻՆ ԹԷՈԴՈՐՈՍԻ . . .

|ԿԱՏԱՐՈՂՔՆ ԱՒՐՀՆԻՆ| ԱՑ. ԵՒ ՈՐՔ ԽԱՓԱՆԵՆ ԴԱՏԻՆ Ի ՏԷ

ԵՒ ԲԱԺԻՆՆ ԸՆԴ ՅՈՒԴԱՅԻ ԵՂԻՑԻ:

Մանոթ. *Արձանագրված քարի ամբողջ մակերեսը խիստ հողմնահարված է, տողասկզբները մասերը բոլորովին քայքայված են։*

297. ***ԳԱՎԻԹ, հյուսիսային պատի կենտրոնում արտաքուստ, երեսպատման քարի վրա փորված խաչերի կողքին, 4 տող.***

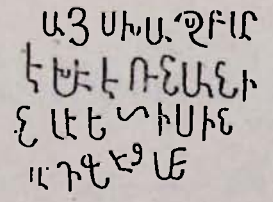

ԱՅՍ ԽԱՉՍ ԲԱՐ|ԷԽԱՒ,Ս| Է ՈՒՆԱՆԻ|Ն,

ԱՒԵՏԻՍԻՆ . . .

Լուսանկ. 86

298. ***ԳԱՎԻԹ***, *արևմտյան պատի հյուսիսային մասում, արտաքուստ, երեսպատման քարի վրա փորված երկու խաչեր և նրանց գլխին 2 տող.*

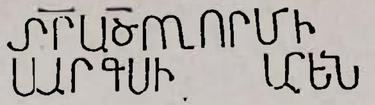

ՏՐ. ԱԾ. ՈՂՈՐՄԻ | ՍԱՐԳՍԻ. ԱՄԷՆ:

Լուսանկ. 87

299. ***ԳԱՎԻԹ***, *հարավային պատի արևելյան մասի վերևում, արտաքուստ, եղծված արձանագրություն, որից է 2 բառ.*

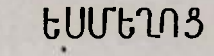

ԵՍ ՄԵՂՈՒՑԵԱԼ . . .

300. ***ԽԱՉՔԱՐ***, *ագուցված է գավթի հարավային պատի արևելյան անկյունի մեջ. արտաքուստ, տակին 3 տող.*

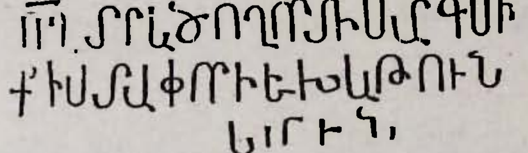

:ՈՂ.: (1241) ՏՐ. ԱԾ. ՈՂՈՐՄԻ ՍԱՐԳՍԻ,
ՔՐԻՍՏԱՓՈՐԻ ԵՒ ԽԱԹՈՒՆԻ.
ԱՄԷՆ:

Լուսանկ. 88

301. ***ԽԱՉՔԱՐ***, *ագուցված է գավթի արևելյան պատի մեջ, ներքուստ, հետագա նորոգումների ժամանակ. ապա մասամբ ծածկվել է գավթում շինված բեմով. տակին 2 տող.*

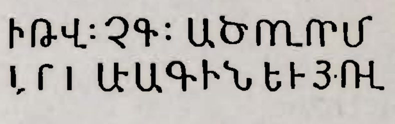

Ի ԹՎ.: ՉԳ.: (1254) ԱԾ ՈՂՈՐՄԻ [ՏՐ]
ԱԻԱԳԻՆ ԵՒ ՅՈՎ[Ա]ՆԻՍԻՆ . . .

Ծանոթ. Շարունակությունը ծածկված է:

Հրատ. Սմբատյանց, 434ւ Լալայան, XXIII, 139

302. ***ԽԱՉՔԱՐ***, *մեծ և գեղաքանդակ, ագուցված է գավթի հեռնաշեն բեմի ճակատի հարավային ծայրին, կողքանց, ճակատին և կողին 10 տող.*

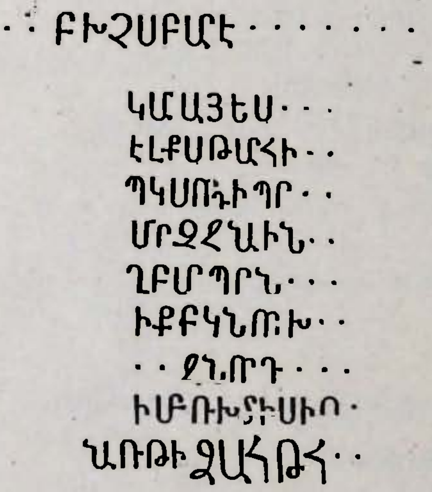

. . . ՍԲ ԽԱՉՍ ԲԱՐԷԽԱԻՍ . . . |
ԿԱՄԱԻՆ ԱՅ ԵՍ [Մ]-|
ԷԼՔԱԷԹ ԱՐՀԻ[Ե]-|
ՊԻՍԿՈՊՈՍ ՈՐԴԻ ՊԱՐՈՆ|
ՄԻՐԶԱՋԱՆԻՆ, [Ե]-|
ՂԲԱՐ ՊԱՐՈՆ ՄԵԼ|
ԻՔԷԿԻՆ, ՈՐԽ .
[Ս]ՌԱ[Ջ]ՆՈՐԴ . . .
Ի ՍԲ ՈՒԽՏԻՍ . . . [ԹՎ.ԱԿ]-|
ԱՆՈՒԹԻ : ՋՀԱ.: (1522) ՀԱՅՈՑ ԹԻՒՆ:

Ծանոթ. Թվականի մեջ գրիչը միավորն ու տասնավորը հետ ու առաջ է գրել, ուղղում ենք:

303. ԽԱՉՔԱՐ, *գեղաքանդակ, ագուցված է գավթի ետնաշեն բեմի ճակատի հյուսիսային ծայրում. ճակատին և խորանի կողքին արձանագրության մնացորդներ, 2 տող.*

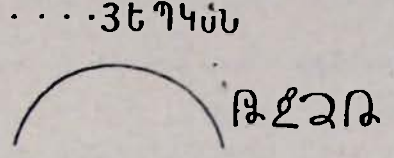

. . . ԵՊԻՍԿՈՊՈՍՆ

ԹՎ. :ՋՁԹ: (1540):

Ծանոթ. *Վերջին երկու խաչքարերը շինված են կարմրավուն քարից, մեծ են և գեղաքանդակ, մի վարպետի ձեռքի գործ են:*

304. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, *մեծ և տափակ, երեսի կենտրոնում գավազան և շուրջը երկայուն 9 տող. գտնվում է գավթի հարավային ավանդատան մեջ.*

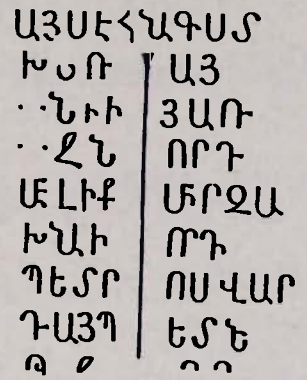

ԱՅՍ Է ՀԱՆԳԻՍՏ
. . . . |
. . . . . ԱՌ-
⌈Ա⌉ՂՋՆՈՐԴ
ՄԵԼԻՔ ՄԻՐԶԱ-
ԽԱՆԻ ՈՐԴԻ
ՊԵՏՐՈՍ ՎԱՐ-
ԴԱՑՊԵՏԻՆ
ԹՎ :ՋՂԸ: (1549):

Ծանոթ. *Տապանաքարն այժմ տեղահան է արված, հնում նա հավանաբար հենց այս ավանդատան մեջ թաղված ննջեցյալի վրա է դրված եղել. Նրա մի մասը կոտրվել է և կորել:*

305. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, *տափակ, գտնվում է բակի հյուսիսային մասում, երեսին 3 տող.*

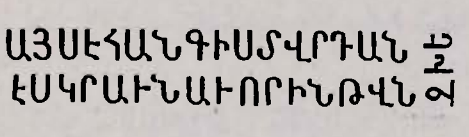

ԱՅՍ Է ՀԱՆԳԻՍՏ Վ.ՐԴԱՆ|ԷՍ ԿՐԱԻ-
ՆԱԻՈՐԻՆ|, ԹՎ.Ի.Ն :ՋԽԵ: (1496):

ՎԱՆՔԻ ԲԱԿ

306. ԽԱՉՔԱՐ, *ընկած է բակի հյուսիսային մասում, քիվը ջարդված, տակին 1 տող.*

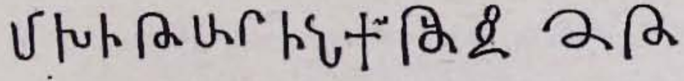

ՄԽԻԹԱՐԻՆ, ԹՎ. :ՋՂԹ: (1550):

Լուսանկ. 89

307. ԽԱՉՔԱՐ, *մեծ և գեղաքանդակ, վերին ձախ մասը կոտրված, քիվին 2 տող.*

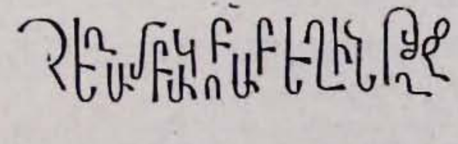

. . . ՋԵՌԱՄԲ ԱԿՈԲ ԱԲԵՂԻՆ.

ԹՎ. :ՋՂ: (1541):

Լուսանկ. 90

308. ***ԽԱՉՔԱՐ**, ընկած է բակի հյուսիսային մասում, քիվին 1 տող.*

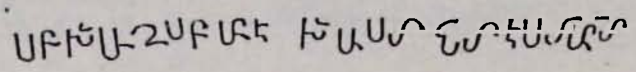

ՍԲ. ԽԱՉՍ ԲԱՐԷԽԱՒՍ ՏՆՏԷՍ ՄԱՐՏ⌊ԻՐՈՍԻՆ⌋։

Լուսանկ. 91

309. ***ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ**, տափակ, մեծ, նախորդների մոտ, երեսին 2 տող.*

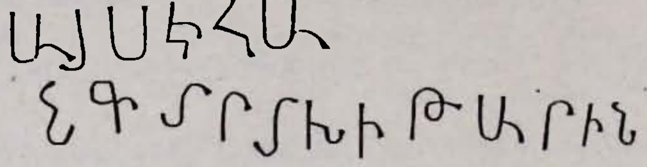

ԱՅՍ Է ՀԱ|ՆԳ⌊ԻՍՏ⌋ ՏՐ ՄԽԻԹԱՐԻՆ։

Լուսանկ. 92

310. ***ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ**, մեծ, խրված է հողի մեջ, նախորդների մոտ, երեսին 1 տող.*

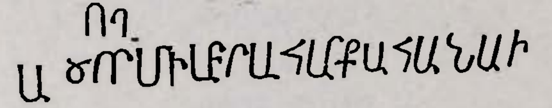

ԱԾ. ՈՂՈՐՄԻ ԱԲՐԱՀԱՄ ՔԱՀԱՆԱՒ։

311. ***ԽԱՉՔԱՐ**, մեծ, գեղաքանդակ, հենած է գավթի հյուսիսային պատին արտաքուստ, տակին 3 տող.*

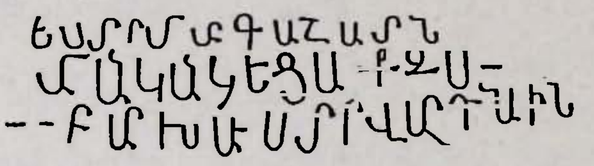

ԵՍ ՏՐ. ՄԱՐԳ⌊ԱՐՍ⌋, ՇԱՏՆ|ԱՄԱՆ ԿԱՆԿ⌊Ն⌋ԵՑԱՔ ՉՍԲ. ⌈ԽԱՉՍ⌉ ԲԱՐԷԽԱՒՍ ՏՐ ՎԱՐԴԱՆԻՆ։

Լուսանկ. 93

312. ***ԽԱՉՔԱՐ**, կանգնած է գավթի հյուսիսային պատի տակ, արտաքուստ. ջարդված, քիվին 2 տող.*

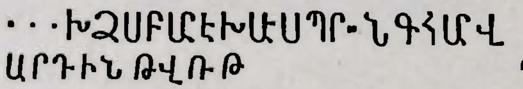

⌈ՍԲ.⌉ Խ⌊Ա⌋ՉՍ ԲԱՐԷԽԱՒՍ ՊԱՐՍՆ Դ⌊Ո⌋ՀԱՐ⌊ԻՆ⌋, Վ|ԱՐԴԻՆ, ԹՎ.։ՌԸ (1560)։

ԼՃԱՓԻՆ ԹԱՓՎԱԾ ՔԱՐԱԿՈՒՅՏԵՐԻ ՄԵՋ

313. ***ԽԱՉՔԱՐ**, մեծ, քիվին և թևերի արանքներում 2 տող.*

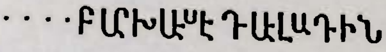 ⌈ՍԲ. ԽԱՉՍ⌉ ԲԱՐ⌊Է⌋ԽԱՒՍ Է ԴԱՒԼԱԴԻՆ. ԹՎ . . .

Ծանոթ. *Թվականը գրված է եղել թևերի արանքներում, մնացել է միայն տասնավորը՝ Ղ, XVI դարի է։*

314. ***ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ**, օրորոցաձև, վրան 1 տող.*

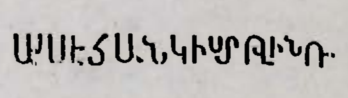

ԱՅՍ Է ՀԱՆԿԻՍՏ. ԹՎԻՆ։Ռ։(1551)։

***315. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ**, մեծ, հարավային կողին խորաններ ու խաչեր և դրանցից վեր 2 տող.*

ԱՅՍԷՀԱՆԳԻՍՏ ՎԱՐԴԱՆԻՆ
ՈՐԴԻ····ՆԿԻՆ

ԱՅՍ Է ՀԱՆԳԻՍՏ ՎԱՐԴԱՆԻՆ.|
ՈՐԴԻ . . . ՆԿԻՆ

ԴՅՈՒՂԱՄԻՋԻ ՄԱՏՈՒՌ ԵՎ ՀԻՆ ԳԵՐԵԶՄԱՆԱՏՈՒՆ

***316. ԽԱՉՔԱՐԻ ՍՏՈՐԻՆ ՄԱՍ**, ընկած է մատուռի արևելյան պատի տակ. արտաքուստ, վրան 3 տող.*

ՈՂԵՍՄԽԻԹԱՐԵՀՌԻՄՍԻՄ
ԿՆԿՆԵՑԱՔՉԽԱՉՍՄՐԱ-
ՈՂՄՍԻՔՈՐԴԱՇԱՀԻ···

:ՈՂ.:(1241) ԵՍ ՄԽԻԹԱՐ ԵՒ ՀՌԻՄՍԻՄ
ԿԱՆԿՆԵՑԱՔ ԶԽԱՉՍ. ՏՐ. ԱԾ.[1]
ՈՂՈՐՄԻ ՔՈՐԴԱՇԱՀԻՆ:[1]

***317. ԽԱՉՔԱՐԻ ՍՏՈՐԻՆ ՄԱՍ**, ընկած է մատուռից հարավ գերեզմանատան մեջ. վրան 3 տող.*

ՈՁԴ ԿԱՆԿՆԵՑԱՒ ԽԱ
ՉՍՔՍ ԱԾՈՂՈՐՄԽՄԽԻ
··········ՂՈՍՈ

:ՈՁԴ: (1235) ԿԱՆԿՆԵՑԱՒ ԽԱ-
ՉՍ. ՔՍ. ԱԾ ՈՂՈՐՄԽ ՄԽԻ-
[ԹԱՐԱՑ ԵՒ ԱԲԻՍՈՂՈՄՈ[1]:

***318. ԽԱՉՔԱՐ**, փոքր, նախորդի մոտ, թևերի շուրջը 2 տող.*

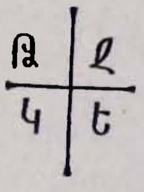

ԹՎ.: ՋԿԵ: (1516):

***319. ԽԱՉՔԱՐ**, մեծ, ընկած է նախորդի մոտ, թևերի շուրջը և տակին 3 տող.*

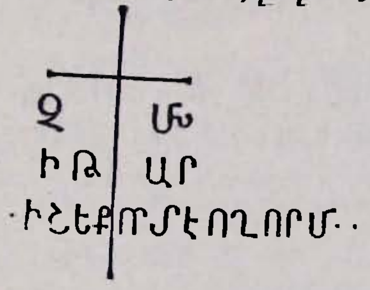

ԶՄԽ|ԻԹԱՐ [Յ]ԻՇԵՑԷՔ. ՏՐ. ՈՂՈՐՄ[Ի]: |

«ԱԶԱՏ ԽԱՐԱԲԱՅԻ» ՄԱՏՈՒՌ

***320. ԽԱՉՔԱՐ**, ընկած է ավերակ մատուռի մոտ. քիվին 1 տող.*

ՄԽՔԲԱԷՃՍԹՂՈՒԻՆ

ՍԲ. Խ[Ա]ՉՍ ԲԱՐԷԽԱ[Ւ]Ս ԹԱՐԳՈՒԻՆ:

Ծանոթ. *Ըստ քանդակների ոճի* XVI—XVII *դարեր:*

---

[1] *Սմբատյանցը ու նրանից արտագրելով Լալայանը մատուռի մուտքի ճակատին կարդացել են: ՈԴ: (1155) ԽԱՉՍ ԿԱՆԳՆԵՑԱՒ. կարծում ենք շփոթմունք է. մատուռի ճակատի քարերն անվնաս են և արձանագրված չեն. արդեն մեջ բերածն էլ խաչքարի է վերաբերում. կարծում ենք հենց այս արձանագրությունն է, որ նախապես ընկած է եղել մատուռի մուտքի մոտ:*

Սմբատյանց, 433: Լալայան, XVIII, *125:*